

KULTURA AKADEMICKA I RELACJE UNIWERSYTECKIE W XXI WIEKU

redakcja naukowa Katarzyna Grzybczyk

Małgorzata Bryk, Dominik Gabor, Paweł Jędrusiak

Paweł Kołodziejczyk, Aleksandra Lipka

Magdalena Orkisz, Julia Podworska, Agnieszka Rokseła

Wiktoria Sikorska, Sandra Słowik

Wolters Kluwer

KULTURA AKADEMICKA I RELACJE UNIWERSYTECKIE W XXI WIEKU

redakcja naukowa Katarzyna Grzybczyk

Małgorzata Bryk, Dominik Gabor, Paweł Jędrysiak
Paweł Kołodziejczyk, Aleksandra Lipka
Magdalena Orkisz, Julia Podworska, Agnieszka Rokseła
Wiktoria Sikorska, Sandra Słowik

Wolters Kluwer

WARSZAWA 2021

Publikacja współfinansowana przez Uniwersytet Śląski w Katowicach

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Recenzent

Prof. dr hab. Mirosław Wyrzykowski

Wydawca

Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący

Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne

JustLuk

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przystępujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8246-158-9

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
Wprowadzenie	11
Sandra Słowik	
Autorytet nauczyciela akademickiego w społeczeństwie informacyjnym XXI w.	13
1. Wprowadzenie	13
2. Pojęcie autorytetu i tradycyjne postrzeganie nauczyciela akademickiego	17
3. Społeczeństwo informacyjne a współczesne nauczanie	21
4. Percepcja autorytetu nauczyciela akademickiego w społeczeństwie informacyjnym	26
5. Zakończenie	38
Magdalena Orkisz	
Granice dozwolonej krytyki w przestrzeni akademickiej	40
1. Wprowadzenie	40
2. Dozwolona krytyka	42
3. Pojęcie czci człowieka	44
4. Cechy dozwolonej krytyki	45
5. Ograniczenia, do jakich powinien zastosować się wykładowca w krytyce studenta	47
6. Do czego nie może posunąć się student, krytykując wykładowcę	50
7. Zakończenie	52

Małgorzata Bryk

Mowa nienawiści w przestrzeni akademickiej	54
1. Wprowadzenie	54
2. Złożoność mowy nienawiści	56
3. Mowa nienawiści a wolność słowa	60
4. Przeciwdziałanie mowie nienawiści na Uniwersytecie Śląskim ...	64
5. Rekomendacje	66
6. Zakończenie	68

Julia Podworska**Osoby z niepełnosprawnościami w społeczności**

akademickiej	69
1. Wprowadzenie	69
2. Osoby z niepełnosprawnościami jako członkowie społeczności akademickiej	71
2.1. Osoby niesłyszące oraz słabosłyszące	75
2.2. Osoby z dysfunkcją narządu ruchu	78
2.3. Osoby z zaburzeniami psychicznymi	80
2.4. Inne wybrane formy wsparcia dla studentów z niepełnosprawnościami	83
3. Zakończenie	84

Agnieszka Rokseła**Poglądy polityczne studentów i wykładowców**

.....	87
1. Wprowadzenie	87
2. Konstytucyjna wolność wypowiedzi	90
3. Nauczyciel akademicki jako osoba publiczna	91
4. Pozycja wykładowcy i studenta w relacjach akademickich	92
5. Pakiet Wolności Akademickiej	95
6. Podsumowanie	97

Paweł Jędrysiak

**Regulacje przeciwdziałające dyskryminacji ze względu
na orientację seksualną oraz tożsamość płciową w przestrzeni
akademickiej**

.....	98
1. Wprowadzenie	98
2. Dyskryminacja osób LGBT+	101

3. Regulacje międzynarodowe i wspólnotowe	104
4. Regulacje krajowe	107
5. Działalność antydyskryminacyjna względem osób LGBT+ na wybranych polskich uczelniach wyższych	110
6. Podsumowanie	114

Paweł Kołodziejczyk

Społeczność LGBT+ na uczelniach – wyzwania i potrzeby	115
1. Wstęp	115
2. Dane demograficzne	118
3. Bezpieczeństwo na uniwersytecie	124
4. Przeciwdziałanie dyskryminacji jako obowiązek uczelni	131
5. Rekomendacje	138
6. Podsumowanie	148

Dominik Gabor

Status studenta w Internecie	151
1. Wprowadzenie	151
2. Status studenta w zależności od sytuacji faktycznej, w której funkcjonują studenci	156
2.1. E-learning	157
2.1.1. Awatary studentów	159
2.1.2. Prawo do wizerunku a nagrywanie wykładów i egzaminów	161
2.1.3. Facebook a prawa autorskie do materiałów studentów	166
2.2. Przestrzenie cyfrowe stworzone przez uczelnię	169
2.3. Przestrzenie cyfrowe tworzone przez studentów	170
2.4. Niezależne przestrzenie cyfrowe	172
3. Obowiązki osób niemających statusu studenta oraz mających status „gościa” uczelni w przestrzeni cyfrowej	173
4. Podsumowanie	174

Wiktoria Sikorska

Wykładowca a student – relacje interpersonalne na uczelni ...	176
1. Wprowadzenie	176
2. Relacja interpersonalna	177

3. Mobbing akademicki	182
4. Podsumowanie	187

Aleksandra Lipka

Zgłaszanie i rozwiązywanie sporów w związku z naruszeniem praw studentów na polskich uczelniach – zagadnienia

ogólne	189
1. Wprowadzenie	189
2. Autonomia uczelni wyższych	191
3. Uczelniane regulacje w zakresie składania skarg	193
4. Pozauczelniane podmioty zapewniające ochronę praw studentów	202
5. Postulaty zmian	204

Zakończenie	209
--------------------------	-----

Bibliografia	211
---------------------------	-----

Autorzy	225
----------------------	-----

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

EKPC	– Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, sporządzona w Rzymie 4.11.1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.)
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
pr. aut.	– ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2019 r. poz. 1231 ze zm.)
p.s.w.n.	– ustawa z 20.07.2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2021 r. poz. 478 ze zm.)

Inne

ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAB	– Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
PSRP	– Parlament Studentów Rzeczypospolitej Polskiej

SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
UAM	– Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
UJ	– Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
UŚ	– Uniwersytet Śląski w Katowicach
UW	– Uniwersytet Warszawski
WSA	– wojewódzki sąd administracyjny

WPROWADZENIE

Pomysł stworzenia niniejszego opracowania narodził się w grudniu 2020 r., a poprzedzony był wydarzeniami na różnych uczelniach w Polsce wywołanymi wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z 22.10.2020 r.¹ Studenci wraz z innymi grupami młodzieży nie tylko zaczęli protestować na ulicach, ale swój sprzeciw wyrażali także podczas zajęć uniwersyteckich, m.in. za pomocą awatarów, które stanowią nieodłączny element nauki zdalnej. Wywołało to pewien ferment, nie tylko na uczelniach, i zaczęto więcej uwagi poświęcać młodzieży w różnorodnych opracowaniach, co unaocznilo przepaść międzypokoleniową i absolutny brak zrozumienia młodych. Przeważająca większość „ekspertów”, którzy zabrali się do oceniania i wyjaśniania zachowań, oczekiwań czy wreszcie sposobu myślenia młodego pokolenia, nie zadała sobie trudu, by spróbować zrozumieć, co się dzieje i jacy ci młodzi są. Tymczasem głos młodzieży nie jest słyszalny w przestrzeni publicznej. Jednak nie dlatego, że nie mają nic do powiedzenia – to my ich nie słuchamy. Pewnie dlatego takie zdziwienie wywołuje, że to pokolenie, uznawane za niezainteresowane sprawami publicznymi i w nic niezaangażowane, wie, czego chce i na co się nie zgadza. Coś przegapiliśmy.

¹ Trybunał Konstytucyjny orzekł o niekonstytucyjności przepisu dopuszczającego aborcję w przypadku dużego prawdopodobieństwa ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu.

W niniejszym opracowaniu wypowiadają się tylko studenci². Piszą, jakie mają oczekiwania wobec uczelni jako instytucji, ale także wobec nauczycieli akademickich. Pokazują, że nie jest im wszystko obojętne, a uczelnia nie jest tylko kolejnym stopniem do takiej czy innej kariery. Mają inną wrażliwość – dostrzegają nierówności, dyskryminację, niesprawiedliwość i to nie tylko wtedy, gdy sami jej doświadczają. Nie są tak ograniczeni przesądami, uprzedzeniami, homofobią jak starsze pokolenia, nie mają poczucia niższości i nie muszą „wstać z kolan”. Wiele widzą i wiele rozumieją. W niektórych obszarach mają nad nami przewagę i jej nie wykorzystują. Myślę, że naprawdę należy im się szacunek.

Katarzyna Grzybczyk

² Studenci Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, którzy wyrazili zainteresowanie projektem i wykazali się dużym zaangażowaniem w jego realizację, za co im serdecznie dziękuję.

Sandra Słowik

AUTORYTET NAUCZYCIELA AKADEMICKIEGO W SPOŁECZEŃSTWIE INFORMACYJNYM XXI W.

*Umysł nie jest naczyniem, które należy napęłnić,
lecz ogniem, który trzeba rozniecić¹*

Plutarch

1. Wprowadzenie

Od wielu lat wskazuje się na postępujący upadek tradycyjnych autorytetów w wielu dziedzinach życia społecznego. Zjawisko to związane jest w pewnym stopniu z przemianami cywilizacyjnymi, zwłaszcza z rozwojem technicznym, za którym idą elektronizacja, digitalizacja, komputeryzacja, a także dynamiczny rozwój i specjalizacja wiedzy². Już w XX w. H. Arendt zwróciła uwagę, że większość osób zgadza się co do tego, iż „postępowi współczesnego świata towarzyszy nieustający, coraz rozleglejszy i coraz głębszy kryzys autorytetu”³. Panuje przeświadczenie, że świat jest na etapie czwartej rewolucji przemysłowej.

¹ Zob. <https://pl.wikiquote.org/wiki/Plutarch> (dostęp: 21.12.2020 r.).

² W odniesieniu do zasadniczych kierunków globalnych przeobrażeń będących technologiczno-informacyjnymi procesami cywilizacyjnymi (takich jak m.in. informatyzacja, elektronizacja, komputeryzacja, digitalizacja) zob. J. Janowski, *Trendy digitalizacji informacyjnej. Nowy technototalitarny porządek świata*, Warszawa 2019.

³ H. Arendt, *Między czasem minionym a przyszłym. Ośiem ćwiczeń z myśli politycznej*, Warszawa 2011, s. 109.

wej⁴, która prowadzi do stopniowego zacierania się granic pomiędzy sferą fizyczną a wirtualną. Historia pokazuje, że wcześniejsze rewolucje przemysłowe nie opierały się jedynie na zmianach technologicznych, lecz wpływały przede wszystkim na kształt życia społecznego. I tym razem jest tak samo – nie można tego nie wziąć pod uwagę przy omawianiu kwestii związanych ze znaczeniem autorytetu. Dostrzegł to już znacznie wcześniej N. Postman, który w swojej książce *Technopol. Triumf techniki nad kulturą* przewidywał upadek autorytetów, stwierdzając w rozdziale pt. „Upadek wielkich symboli”, że „w technopolu utraciło znaczenie rozróżnienie między *sacrum* a *profanum*”⁵.

Ponadto, co istotne, już od dawna coraz bardziej zanika to, co kiedyś stanowiło o tzw. europejskim sposobie bycia człowiekiem, charakteryzującym się bezinteresownym umiłowaniem mądrości, pragnieniem zdobywania wiedzy dla niej samej, a nie ze względu na płynące z niej praktyczne korzyści⁶. Wydaje się, że tego typu postawę reprezentują obecnie nieliczni, zwłaszcza że zmieniło się także samo postrzeganie nauki jako takiej. Filozof, kulturoznawca i pedagog L. Witkowski stwierdził, że nastąpił koniec uczenia się, gdyż obecnie nie ma już pędu do wiedzy, a zamiast tego jest tylko pęd do posiadania dyplomu; wiedza przestała być dla ludzi czymś wartościowym, a stała się jedynie „towarem”⁷. Ta okoliczność jest ważna z punktu widzenia następujących zmian, bo dotyczy zarówno wykładowców, jak i studentów.

Zatem można powiedzieć, że *tempora mutantur et nos mutamur in illis* – czasy się zmieniają i my zmieniamy się z nimi. Zmiana jest nieodłącznym elementem życia i świata. Teoria powszechnej zmienności, nazywana wariabilizmem lub heraklityzmem, sięga już czasów

⁴ Zob. K. Schwab, *Czwarta rewolucja przemysłowa*, Warszawa 2018.

⁵ N. Postman, *Technopol. Triumf techniki nad kulturą*, Warszawa 2004, s. 202, cyt. za J. Morbitzer, *Edukacja wspierana komputerowo a humanistyczne wartości pedagogiki*, Kraków 2007, s. 191.

⁶ Termin „europejski sposób bycia człowiekiem” pochodzi od Edmunda Husserla. Zob. K. Wiczeorek, *Podstawy filozofii dla uczniów i studentów*, Chorzów 2016, s. 11.

⁷ L. Witkowski, *Historie autorytetu wobec kultury i edukacji*, Kraków 2011, s. 699.

starożytnych⁸. Jeżeli rzeczywistość jest zmienna, to nieunikniona jest jednocześnie zmiana rozumienia oraz podejścia do niektórych pojęć czy wzorców. Oznacza to, że nie należy sztywno trzymać się starych przekonań i jednocześnie udawać, że dawne modele pozostają nadal aktualne. Jak stwierdził bowiem dramaturg George Bernard Shaw: „postęp jest niemożliwy bez zmiany, a ci, którzy nie mogą zmienić swoich umysłów, nie mogą zmienić niczego”⁹.

Jednak pomimo to trzeba pamiętać, że w zasadzie od początku istnienia ludzkości niezmienny pozostaje fakt, że „zgodnie z ustaleniami psychologii rozwojowej (...) człowiek posiada naturalne potrzeby oraz skłonności do naśladowania innych. Obserwowanie zatem oraz powtarzanie zachowań określonych przykładów oraz wzorów wpisane jest jak gdyby w mechanizm rozwojowy dziecka, młodzieży, ale również człowieka dorosłego”¹⁰. Dlatego też nie można powiedzieć, że autorytetów we współczesnym świecie już nie ma – one istnieją nadal, ale są inaczej rozumiane, a do tego funkcjonują na nieco odmiennych zasadach niż kiedyś. Co więcej, autorytety nadal są potrzebne – niezależnie od nowych realiów społecznych i technologicznych.

W tym kontekście szczególne znaczenie ma autorytet nauczyciela akademickiego¹¹, z którym mają kontakt studenci podczas studiów, a więc w momencie szukania przez nich właściwej drogi życiowej i rozwijania wiedzy oraz nabywania doświadczenia. To, co zostanie im przekazane w czasie tego etapu, będzie oddziaływało na ich całe dalsze życie – w tym również (a może przede wszystkim) na wykonywany przez nich w przyszłości zawód. Z tego względu znalezienie

⁸ M. Czerepaniak-Walczak, *Uniwersytet – instytucja naukowo-edukacyjna czy przedsiębiorstwo? Szkoła wyższa w procesie zmiany* [w:] *Innowacje w edukacji akademickiej: szkolnictwo wyższe w procesie zmiany*, red. J. Piekarski, D. Urbaniak-Zajęc, Łódź 2010, s. 53.

⁹ Zob. <https://www.goodreads.com/quotes/87185-progress-is-impossible-without-change-and-those-who-cannot-change> (dostęp: 21.12.2020 r.).

¹⁰ A. Olubiński, *Rola autorytetu w procesie edukacji – zamiast Wprowadzenia* [w:] *Autorytet: czy potrzebny w procesie edukacji?*, red. A. Olubiński, Toruń 2012, s. 9.

¹¹ W niniejszym rozdziale stosowane są zamiennie określenia: „nauczyciel akademicki”, „pracownik naukowy”, „wykładowca”, „naukowiec”, „nauczyciel” jako równoważne.

wzorca osobowego, który mógłby stać się dla nich pewnego rodzaju źródłem inspiracji, wydaje się nie do przecenienia. Niepokojące są w związku z tym coraz częściej wyrażane twierdzenia na temat postępującej degradacji autorytetu nauczyciela akademickiego wśród studentów¹² – zarówno w literaturze, jak i te przekazywane przez samych studentów. Także bowiem na uczelniach można niejednokrotnie usłyszeć negatywne opinie dotyczące wykładowców. Nie da się jednak ukryć – w nawiązaniu do tego, co powiedziano wcześniej – że podczas zachodzących przemian technologicznych i społecznych zmieniła się również percepcja samego autorytetu wykładowcy. Przy czym określenie tego, jak w społeczeństwie informacyjnym XXI w. powinien być ten autorytet rozumiany i postrzegany, a także co się z nim faktycznie wiąże, nie wydaje się ani jasne, ani proste. Należy w tym kontekście rozważyć wiele różnych czynników. Nowe czasy wymagają dostosowania się do nich – dotyczy to również pracowników naukowych; w tym miejscu można wskazać chociażby na konieczność nabywania coraz to nowych kompetencji, szczególnie jeśli uwzględni się występujące od jakiegoś czasu zjawisko tzw. inwersji pedagogicznej, czyli sytuacji, w których uczący się przewyższają wiedzą czy umiejętnościami swoich nauczycieli¹³.

To wszystko pokazuje, że problem rzeczywiście istnieje, a co za tym idzie – warto o nim mówić. Rola nauczyciela akademickiego, jako osoby, która osiągnęła pewną pozycję społeczną, a tym samym ma realną możliwość wpływania na postawy i zachowania innych ludzi, jest bardzo istotna i nie może być pomijana w czasach społeczeństwa informacyjnego. Oczywiście rozważania te nie mogą pozostawać w oderwaniu od postaw i zachowań studentów, dlatego uwzględniono je w niniejszym rozdziale. Temat potraktowany został systemowo (całościowo) – odniesiono się zarówno do wymaganej wiedzy i kompetencji wykładowcy, jak i do jego charakteru, osobowości, a także

¹² G. Polok, *Erozja autorytetu nauczyciela akademickiego – czy uwidaczniająca się tendencja może ulec zmianie?*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 2010/13, nr 2, s. 25.

¹³ J. Morbitzer, *Edukacja wspierana komputerowo...*, s. 189.

ogólnego postrzegania go jako człowieka, gdyż „naukowcy są tylko ludźmi, a nie chodzącymi ideałami”¹⁴.

2. Pojęcie autorytetu i tradycyjne postrzeganie nauczyciela akademickiego

Przechodząc do pojęcia autorytetu, należy zauważyć, że jest ono niejednoznacznie rozumiane. Termin „autorytet” wywodzi się z łacińskiego słowa *auctoritas*, które oznacza powagę, znaczenie, uznanie¹⁵. Władysław Kopaliński w *Słowniku wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych* wskazuje, że autorytet to m.in. prestiż, wpływ, mir, znawca, mistrz, osoba lub instytucja mająca znaczenie, ciesząca się uznaną powagą¹⁶. Bardzo podobną definicję można znaleźć w *Słowniku języka polskiego PWN*¹⁷. Z kolei według innej przez autorytet należy rozumieć taki stosunek między dwiema osobami, w którym jedna uznaje wolę drugiej i się do niej dostosowuje¹⁸ – oznacza to, że relacje między tymi osobami wpływają na budowanie autorytetu. Definicje te są jednak dosyć ogólne. Bardziej szczegółowe objaśnienie przedstawia *Encyklopedia PWN*, według której autorytet to „kategoria lub zjawisko psychospołeczne opisywane w naukach o człowieku w celu oznaczenia doniosłego wpływu wywieranego przez osobę lub instytucję na rozwój umysłowości lub stosunki między ludźmi przyjmującymi uległe jej twierdzenia lub normy, odczuwając przy tym respekt i uznając jej powagę, zwierzchność lub kompetencję. Zwykle wyróżnia się autory-

¹⁴ J. Woleński, *Czy tradycyjny model nauczyciela akademickiego jest jeszcze aktualny?* [w:] *Debaty PAU*, t. 5, *Nauczanie uniwersyteckie i kształcenie elitarne*, red. L. Suchanek, Kraków 2018, s. 37.

¹⁵ B. Antczak, *Autorytet – jego budowanie i ocena w opinii uczniów szkół ponadgimnazjalnych* [w:] *Autorytet w wychowaniu i edukacji*, red. D. Łażewska, Józefów 2013, s. 126.

¹⁶ Zob. W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa 2007, hasło: *Autorytet*, s. 54–55.

¹⁷ Zob. E. Sobol, *Słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 2005, hasło: *Autorytet*, s. 29.

¹⁸ J. Kordziński, *Autorytet nauczyciela czyli jak być skutecznym i zmotywowanym wychowawcą*, Warszawa 2020, s. 36.

tet prawa, kompetencji, osobowy, sumienia i religijny”¹⁹. Nietrudno zatem zauważyć, że definicje te zwracają uwagę na różne aspekty tego pojęcia – powoduje to, że autorytet może być rozpatrywany jako cecha, relacja bądź zjawisko społeczne²⁰.

Nie da się jednak zaprzeczyć, że niezależnie od definicji autorytet wiąże się z wywieraniem wpływu na innych ludzi; przy czym taki wpływ może być zamierzony albo niezamierzony²¹. Autorytetem jest osoba (choć można też powiedzieć, że autorytet ma osoba²²), której działania są popierane przez ludzi i wpływają na sposób ich postępowania²³. Dlatego też w przypadku autorytetu muszą istnieć zawsze dwie strony: pierwsza – reprezentująca określone wartości, zachowania itp. oraz druga strona, która z tego powodu wyraża wobec pierwszej uznanie i w pewien sposób podporządkowuje się jej²⁴.

Wymienia się różne rodzaje autorytetów. Jako przykład można podać podział na autorytet moralny i autorytet intelektualny. Pierwszy z nich dotyczy norm i zasad postępowania, a drugi odnosi się do wiedzy i kompetencji, ze względu na które dana osoba staje się autorytetem²⁵. Innym rodzajem może być autorytet wewnętrzny, który odznacza się dobrowolną uległością innych osób, ich chęcią do podporządkowania się z uwagi na odczuwany podziw oraz uznanie; jego przeciwieństwem

¹⁹ Zob. *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/autorytet;3872622.html>, hasło: *Autorytet* (dostęp: 2.01.2021 r.).

²⁰ M. Dudzikowa, *Pomysł siebie. Minieseje dla wychowawcy klasy*, Gdańsk 2007, s. 100, cyt. za A. Kwatera, *Wymiary autorytetu nauczyciela akademickiego a optymalizacja jego oddziaływań* [w:] *Współczesne wyzwania dydaktyki szkoły wyższej*, red. A. Domagała-Kręciuch, O. Wyżga, Kraków 2009, s. 35.

²¹ A. Weiss, *Znaczenie i potrzeba uznawania autorytetu* [w:] *Autorytet: czy potrzebny...*, red. A. Olubiński, s. 37.

²² W niniejszym rozdziale nie będą wprowadzane rozróżnienia pomiędzy sformułowaniami „mieć autorytet” oraz „być autorytetem”.

²³ W. Drzeżdżon, *Pedagogiczne uwarunkowania autorytetu nauczyciela-wychowawcy*, „Język – Szkoła – Religia” 2011/6, s. 115.

²⁴ E. Badura, *Emocjonalne uwarunkowania autorytetu nauczyciela*, Warszawa 1981, s. 53, cyt. za I. Wagner, *Stalość czy zmienność autorytetów. Pedagogiczno-społeczne studium funkcjonowania i degradacji autorytetu w zmieniającym się społeczeństwie*, Kraków 2005, s. 37.

²⁵ J. Kordziński, *Autorytet nauczyciela...*, s. 37.

jest autorytet zewnętrzny, który polega na podporządkowaniu się nie z wewnętrznego przekonania, ale przez wzgląd na stanowisko podmiotu autorytetu w hierarchii władzy lub pełnienie przez niego odpowiedniej funkcji (tak więc spowodowany jest on jedynie strachem, obawą czy obowiązkiem)²⁶. Jak zatem widać, autorytet wewnętrzny i zewnętrzny odnoszą się do kryterium stanu psychicznego. Na bardzo podobnych podstawach opiera się podział na autorytet formalny, który jest zależny od pewnych uwarunkowań instytucjonalno-prawnych, oraz autorytet rzeczywisty, nazywany też prawdziwym, naturalnym czy faktycznym, będący wynikiem oceny społecznej uznawanych indywidualnych właściwości, w tym wartości i cech osobistych danej jednostki²⁷. Dwa ostatnie podziały wydają się mieć szczególne znaczenie w kontekście autorytetu nauczyciela akademickiego, ponieważ w zależności od sytuacji wykładowca może cieszyć się wyłącznie autorytetem zewnętrznym (jeżeli ma on autorytet tylko formalnie) bądź jednocześnie autorytetem zewnętrznym i wewnętrznym (gdy cieszy się jednocześnie autorytetem formalnym i rzeczywistym).

W odniesieniu do nauczycieli akademickich można mówić o tzw. autorytecie pedagogicznym. W *Nowym słowniku pedagogicznym* Z. Okoń wymienia zespół czynników, które się na niego składają. Są to m.in.:

- 1) wiedza i mądrość nauczyciela;
- 2) doświadczenie pedagogiczne;
- 3) umiejętność wyzwalania sił własnych wychowanków;
- 4) stosunek emocjonalny nauczyciela wobec uczniów (czy są to miłość, empatia, sympatia czy może niechęć, apatia);
- 5) postawa nauczyciela wobec wychowanków (w zależności od tego, czy jest to postawa wyzwalająca czy ujarzmiająca)²⁸.

Z pewnością są to elementy, które należy wziąć pod uwagę przy rozpatrywaniu kwestii dotyczących autorytetu nauczyciela akademi-

²⁶ I. Majchrzak, A. Zbarszewska, *Autorytet nauczycieli akademickich według opinii studentów*, „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinisensis. Oeconomica” 2017/87, s. 169.

²⁷ I. Wagner, *Stalość czy zmienność...*, s. 59–60.

²⁸ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, hasło: *Autorytet pedagogiczny*, s. 33.

ckiego, jednak w obecnych czasach nie tylko one mają znaczenie, liczą się bowiem też inne czynniki. O tym, co dzisiaj jest jeszcze źródłem autorytetu wykładowcy, będzie mowa w dalszej części rozdziału. Autorytet bowiem zależy również od roli, którą odgrywa nauczyciel akademicki, a ta trochę się zmieniła.

Tradycyjnie nauczyciel akademicki postrzegany jest jako mistrz, a relacja pomiędzy nim a studentem opiera się na przeciwstawieniu mistrz–uczeń. Taka relacja miała miejsce już od czasów powstania pierwszych uniwersytetów. W średniowiecznej Europie studenci nie tyle studiowali na określonej uczelni, ile właśnie u mistrzów²⁹. O relacji mistrz–uczeń mówiło się także w kontekście tradycyjnej pedagogiki, która, jak wskazuje I. Wagner, wywodzi się z idei oświeceniowych. Traktowała ona stosunek między nauczycielem a uczniem jako relację świadomego podmiotu i poddawanego działaniom przedmiotu, co z góry zakładało dominację nauczyciela na każdej płaszczyźnie tej relacji³⁰. Od ucznia wymagało się bowiem bezwarunkowej akceptacji zachowań przełożonego³¹, a autorytet nauczyciela był tym większy, im bardziej przewyższał on ucznia wiedzą i doświadczeniem oraz potrafił wymusić uległość podopiecznego – koncepcja taka nazywana jest autorytarną³². Tego rodzaju postawa nauczyciela mogła czasem powodować hamowanie kształtowania się i rozwoju osobowości ucznia. Twierdzi się, że relacja mistrz–uczeń została już odrzucona, jako stanowiąca wyraz akceptacji dobrowolnego podporządkowania się komuś drugiemu, a także rezygnacji z własnej autonomii i niepowtarzalności³³. W odpowiedzi na negatywne skutki oddziaływań autorytarnych powstała koncepcja pedagogiki antyautorytarnej³⁴. Pomimo to w praktyce można czasem zauważyć, że ten tradycyjny mo-

²⁹ A. Olubiński, *Rola autorytetu mistrza w procesie rozwijania humanistycznej edukacji* [w:] *Autorytet: czy potrzebny...*, red. A. Olubiński, s. 219.

³⁰ I. Wagner, *Stalość czy zmienność...*, s. 67.

³¹ S. Nalaskowski, *Humanizm i podmiotowość w wychowaniu: na przykładzie szkolnych systemów wychowania w Polsce*, Toruń 1993, s. 5, cyt. za I. Wagner, *Stalość czy zmienność...*, s. 67.

³² I. Wagner, *Stalość czy zmienność...*, s. 67–68.

³³ K. Olbrycht, *O roli przykładu, wzoru, autorytetu i mistrza w wychowaniu osobowym*, Toruń 2014, s. 10.

³⁴ I. Wagner, *Stalość czy zmienność...*, s. 68.

del oświeceniowy jest jeszcze obecny, zarówno w szkołach, jak i na uniwersytetach. Nawet kiedy teoretycznie zwraca się uwagę na konieczność podmiotowego traktowania uczącego się, a także wspierania jego wszechstronnego rozwoju, to na poziomie realizacji i tak najczęściej liczy się ten, kto ma rzeczywistą władzę, a ma ją nauczyciel³⁵. Wydaje się zresztą, że w powszechnej świadomości, a przynajmniej w pojęciu przeciętnego człowieka, obraz autorytetu nauczyciela z epoki oświecenia jest jeszcze w pewnym stopniu wciąż aktualny. Pojawia się jednak pytanie, czy tak nadal powinno być. Należy na nie odpowiedzieć przecząco, przede wszystkim z uwagi na liczne zmiany, które dokonały się na świecie, przez co zmienił się także sam świat. Uniwersytet nie powinien być oderwany od rzeczywistości, jako że ma on realnie służyć społeczeństwu.

3. Społeczeństwo informacyjne a współczesne nauczanie

W Polsce pojęcie społeczeństwa informacyjnego, jak również społeczeństwa opartego na wiedzy, zostało zdefiniowane m.in. w *Planie działań na lata 2001–2006* jako „nowy system społeczeństwa kształtujący się w krajach o wysokim stopniu rozwoju technologicznego, gdzie zarządzanie informacją, jej jakość, szybkość przepływu są zasadniczymi czynnikami konkurencyjności zarówno w przemyśle, jak i w usługach, a stopień rozwoju wymaga stosowania nowych technik gromadzenia, przetwarzania, przekazywania i użytkowania informacji”³⁶. Zatem w XXI w. zasadnicze znaczenie ma informacja, społeczeństwo informacyjne opiera się bowiem na informacji oraz na środkach jej przetwarzania i przesyłania. To ona ma wpływ na jego rozwój³⁷. Jak zwraca uwagę E. Ziemia, sukces i przewaga coraz częściej zależą i będą zależeć od wiedzy, przy czym jednak nie jest wy-

³⁵ J. Kordziński, *Autorytet nauczyciela...*, s. 107.

³⁶ Zob. <http://www.cyfrowyurząd.pl/gfx/cyfrowyurząd/files/iza/epolska.pdf> (dostęp: 4.01.2021 r.).

³⁷ W. Krztoń, *XXI wiek – wiekiem społeczeństwa informacyjnego*, „Modern Management Review” 2015/22, s. 101.

starczające samo jej posiadanie i stosowanie³⁸. Wiedza musi być eksplorowana, co oznacza, że nieustannie trzeba poszukiwać jej nowych źródeł, wzbogacać tę już posiadaną, a do tego zbywać również nowe kompetencje³⁹. Ponadto w społeczeństwie informacyjnym z jednej strony konieczna jest specjalizacja, a z drugiej strony postęp wymaga współpracy specjalistów różnych dziedzin – ważne w tym wszystkim jest podejście projektowe, a przy tym również odpowiednie umiejętności interpersonalne, osobowościowe, społeczne i kulturowe⁴⁰.

Obecny wiek to czas dynamicznego rozwoju nowych technologii i szerokiego dostępu do wiedzy, a jednocześnie bardzo szybkiej dezaktualizacji tej wiedzy. Powoduje to, że edukacja staje się procesem trwającym przez całe życie, co oznacza, że człowiek musi nieustannie się uczyć. To wszystko sprawia, że obecnie nauczyciel akademicki, aby odpowiednio spełniać swoje zadania w społeczeństwie informacyjnym, musi być inny niż dotychczas. Student powinien być bowiem inaczej przygotowywany, zarówno do funkcjonowania w tej nowej rzeczywistości, jak i wykonywania swojego zawodu już po ukończeniu studiów.

Od samego początku swojego istnienia uniwersytety (a tym samym nauczyciele akademicy) miały monopol w zakresie tworzenia i upowszechniania wiedzy specjalistycznej, gdyż była to ich podstawowa funkcja⁴¹. Obecnie instytucje akademickie stopniowo tracą tę wyłączność, a wraz z tą zmianą zmniejsza się również znaczenie dotychczasowych dostawców tej wiedzy, czyli nauczycieli akademickich (a to bez wątpienia wpływa na ich autorytet). Wynika to z niespotykanego dotychczas na taką skalę łatwego i szybkiego dostępu do informacji dzięki mobilnym urządzeniom, z których można korzystać wszędzie i o każdej porze. Znamienne jest to, że studenci mają dokładnie taki

³⁸ E. Ziemia, *Zrównoważone społeczeństwo informacyjne*, Katowice 2017, s. 40–41.

³⁹ E. Ziemia, *Zrównoważone...*, s. 41.

⁴⁰ E. Ziemia, *Zrównoważone...*

⁴¹ M. Konopczyński, *Etos nauki a współczesne polskie szkolnictwo wyższe. Refleksje pedagoga...* [w:] *Innowacje w edukacji akademickiej...*, red. J. Piekarski, D. Urbaniak-Zając, s. 207–208.

sam dostęp do wiedzy (nazywanej czasem informacją⁴²), jak ich nauczyciele. Ponadto student niejednokrotnie jest w stanie samodzielnie odnaleźć interesujące go informacje, np. w Internecie⁴³. Źródła wiedzy są obecnie bardzo różne, przy czym nauczyciel jako przekaznik tej wiedzy jest tylko jednym z nich – i niestety wcale nie musi być tym najlepszym, zależy to już od poziomu nauczania danego nauczyciela. Właśnie z tego powodu wykładowca, który pośredniczy w przekazywaniu treści, powinien brać pod uwagę również atrakcyjność swojego przekazu⁴⁴, a do tego skupiać się na tym, aby przekazywana przez niego wiedza niosła ze sobą jakąś unikalną wartość dla studenta.

Nie można pominąć tutaj też obrazu współczesnych studentów. Są oni już bardzo mocno zanurzeni w świecie wirtualnym, należą do pokolenia tzw. cyfrowych tubylców⁴⁵. Bardzo cenią sobie nowe technologie i w zasadzie codziennie z nich korzystają. Najczęściej wychodzą też z założenia, że nie muszą obciążać swoich umysłów informacjami „na całe życie” (zwłaszcza że świat zmienia się tak prędko, że wiedza bardzo szybko staje się przestarzała), gdyż mają urządzenia, takie jak smartfony czy laptopy, posiadające dostęp do Internetu. Stanowią

⁴² Należy tutaj wskazać na rozróżnienie rozumienia pojęć wiedzy i informacji. Zdania w tym zakresie są podzielone. Dobrze przedstawia to M. Malewski, który zaznacza, że niektórzy autorzy nie rozróżniają wiedzy i informacji bądź uważają, że informacja jest po prostu przekazaniem wiedzy. Z kolei inni twierdzą, że wiedza jest czymś innym niż informacja – autor powołuje się tutaj na B. Gustavssona, który uważa, że: „(...) wiedza jest czymś innym i czymś więcej niż informacja. Informacje można pozyskać z komputerów i podręczników; stają się one wiedzą tylko wtedy, kiedy zostaną zinterpretowane, zrozumiane i umieszczone w kontekście”. W niniejszym opracowaniu – dla uproszczenia – te pojęcia nie będą różnicowane. Zob. M. Malewski, *Adepci nauki w ponowoczesnym akademickim świecie (o dylematach możliwych wyborów)* [w:] *Innowacje w edukacji akademickiej...*, red. J. Piekarski, D. Urbaniak-Zajac, s. 219.

⁴³ Warto zwrócić uwagę, że informacja w obecnych czasach jest uznawana za jedno z najbardziej wartościowych dóbr. Zob. P. Gawrysiak, *Cyfrowa rewolucja. Rozwój cywilizacji informacyjnej*, Warszawa 2008, s. 21. Choć zdarzają się opinie, że: „Informacja będąca atrakcyjnym gorącym towarem zaczęła nie tylko zastępować wiedzę, ale również niestety ją naśladować”. Zob. M. Konopczyński, *Etos nauki...*, s. 209.

⁴⁴ M. Truszkowska-Wojtkowiak, J. Wojtkowiak, *Spółczesność informacyjna: pytaniami o tożsamość, wiedzę i edukację*, Gdańsk 2008, s. 34.

⁴⁵ M. Wasielewski, *Światowe tendencje rozwoju technologii edukacyjnych* [w:] *Edukacja jutra. Nowe technologie w kształceniu*, red. K. Denek, A. Kamińska, P. Oleśniewicz, Sosnowiec 2015, s. 27.